

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ

УДК 364.63-027.553-053.9:[342.92+343.85](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.11>

ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА ВОЛОДИНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

 <https://orcid.org/0000-0003-3211-0303>,

e-mail: volodina5@gmail.com;

ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА МАЛИНОВСЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-7713-7617>,

e-mail: malttn496@gmail.com

ПРОФІЛАКТИКА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Розглянуто загальні положення щодо здійснення домашнього насильства. Проаналізовано форми насильства щодо осіб похилого віку. Акцентовано увагу на профілактиці та запобіганні домашньому насильству, здійснюваними як органами Національної поліції, так і територіальними центрами соціального обслуговування. Наведено загальні статистичні дані про осіб, постраждалих від домашнього насильства. Запропоновано створити інформаційну базу (облік статистичних даних) потерпілих осіб.

Ключові слова: домашнє насильство, особа похилого віку, здоров'я та життя особи, профілактика.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Останніми роками в Україні приділяється значна увага проблемам запобігання та протидії домашньому насильству, яке не лише призводить до втрати найдорожчого для людини – життя та здоров'я, а й завдає великої соціальної та моральної шкоди суспільству.

Люди похилого віку, особливо самотні літні люди, пенсіонери й інваліди залишаються найменш захищеною верствою населення, що обумовлює необхідність виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню цього протиправного діяння, а також ужиття відповідних заходів реагування щодо захисту прав особи, яка постраждала від домашнього насильства. Водночас аналіз випадків домашнього насильства стосовно осіб похилого віку є проблематичним у зв'язку з тим, що не існує об'єктивної та достовірної інформації про масштаби цього соціального явища, оскільки в більшості випадків воно залишається латентним.

Профілактика є ключовим елементом комплексу координаційних і стратегічних заходів, які здійснюються державою з метою припинення насилля щодо людей похилого віку, а система допомоги має бути спрощеною

та максимально доступно для потенційних жертв чи тих, хто вже постраждав від насилля.

Стан дослідження проблеми

Окремі аспекти у сфері попередження домашнього насильства досліджувалися Н. Аніщук, В. Вітвицькою, Л. Завадською, Л. Кормич, Л. Крижною, Н. Лавриненко, І. Лавринчук, К. Левченко, Л. Леонтєвою, Л. Левицькою, О. Матвієнко, Т. Мельник та ін. Вивченню проблем, пов'язаних з особливостями осіб похилого віку, приділяли увагу фахівці з різних галузей науки, зокрема А. Капська, Л. Москвичева, П. Павленок, О. Холостова, Н. Шахматова та ін., однак, попри широке коло наукових досліджень у сфері захисту прав людини від насильницьких злочинів, питання профілактики та захисту осіб похилого віку від домашнього насильства залишаються малодослідженими й потребують теоретичного уточнення та обґрунтування.

Мета та завдання дослідження

Метою статті є встановлення причин виникнення домашнього насильства стосовно людей похилого віку. Завданням дослідження

є визначення проблемних питань та умов, що сприяють вчиненню домашнього насильства.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні проблеми домашнього насильства стосовно осіб похилого віку, уточненні форм і видів домашнього насильства стосовно осіб цієї категорії, вдосконаленні заходів щодо захисту прав та інтересів осіб похилого віку.

Виклад основного матеріалу

Насильство залишається однією з розповсюджених форм порушення прав людини. Причини його існування пов'язуються з економічною ситуацією, суспільними нормами та ставленням до нього. Від домашнього насильства можуть потерпати всі члени родини, проте найчастіше воно торкається слабких, нездатних до самозахисту та залежних членів сім'ї: дітей, людей похилого віку, осіб з обмеженими фізичними чи психічними можливостями [1, с. 4].

Дотепер потерпілі часто не бажають давати розголос цим фактам, піддаються вмовлянням членів сім'ї та замовчують події вчиненого щодо них злочину. Однак це лише підвищує ризик того, що вони знову стануть жертвами насильства. Укорінення домашнього насильства також обумовлено і вихованням, особистим досвідом та особливостями світосприйняття конкретної особи. Не останнє значення в цьому процесі мають погляди суспільства на ті чи інші стандарти поведінки, менталітет і рівень правосвідомості суспільства [2, с. 14].

Необхідність ефективного забезпечення протидії та запобігання домашньому насильству зумовлюється тим, що сьогодні випадки вчинення цього протиправного діяння набувають в Україні дедалі більшого та ширшого масштабу.

За даними Міністерства соціальної політики України, протягом 2019 р. зафіксовано понад 130 тис. звернень громадян із приводу домашнього насильства, що на 15 % більше порівняно з аналогічним періодом минулого року, з них 88 % – від жінок, 10 % – від чоловіків. Від дітей надійшло 1055 звернень [3]. На жаль, окремої статистики щодо осіб похилого віку, які постраждали від домашнього насильства, в Україні не ведеться, у статистичних звітах зазначається лише загальна кількість учинених злочинів щодо осіб похилого віку (пенсіонерів). При цьому за чинним законодавством України пенсіонерами також вважають осіб, які пенсійного віку не досягли (чоловіки – 60 років, жінки – 55 років), але мають

право на різні державні пенсії (наприклад, військовослужбовці). Крім того, статистичні відомості про конкретних жертв домашнього насильства та винних у його вчиненні не лише мають велике значення для інформування відповідальних структур і громадян про серйозність цієї проблеми, а й можуть заохочувати потерпілих чи свідків повідомляти про випадки насильства.

Відповідно до класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я до людей похилого віку належить населення віком від 60 до 74 років, до старого – від 75 до 89, до довгожителів – 90 років і старше [4, с. 159]. Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більше як півтора року¹.

Наразі не існує єдиної думки ні серед учених, ні серед експертів і практиків про причини домашнього насильства. Швидше за все, це явище пов'язується зі складним комплексом психологічних, соціальних, моральних та економічних чинників. Але необхідно визнати, що які б фактори та проблеми не сприяли вчиненню домашнього насильства, всі вони є негативними та порушують права й інтереси особи похилого віку.

Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я насильство стосовно осіб похилого віку – це здійснення яких-небудь одноразових або таких, що повторюються, актів або відсутність належних дій у межах якої-небудь сім'ї, де передбачається наявність довірчих стосунків, і це завдає шкоди літній людині або викликає у неї стрес. Такий тип насильства є порушенням прав людини й охоплює фізичне, сексуальне, психологічне, емоційне, фінансове і матеріальне жорстоке поводження, залишення без догляду, зневажливе ставлення, а також приниження гідності й неповагу [5].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає

¹ Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 № 3721-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12> (дата звернення: 17.06.2020).

домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) у вигляді фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчиненням таких дій. За спрямованістю дій закон виділяє такі форми насильства: фізичне, психологічне, економічне та сексуальне¹.

У науковій літературі перелік форм домашнього насильства щодо осіб похилого віку дещо розширено: крім чотирьох згаданих категорій (фізичного, психологічного, економічного та сексуального), виділяють ще медичне насильство, нехтування та пасивну зневагу. Відповідно до класифікації, запропонованої О.Холостовою, до осіб похилого віку можуть застосовувати такі види насильства: фізичне насильство – заподіяння фізичного болю, пошкоджень або навіть убивство, насильницьке примушування до чого-небудь, а також запровадження стосовно особи похилого віку різних заборон та обмежень її прав і свободи; сексуальне насильство – будь-який вид домагання, що виражається як у формі нав'язаних сексуальних торкань, сексуального приниження, так і зґвалтування; медичне насильство – недбалість під час видачі ліків, несвоечасність їх видачі, навмисне передозування препарату або, навпаки, відмова хворому в отриманні необхідних ліків; нехтування – безвідповідальність і невиконання опікуном своїх обов'язків стосовно особи похилого віку, наслідком чого стають різні uszkodження і порушення її прав; пасивне зневажання особи похилого віку – ізоляція, залишення постраждалих на самоті або ігнорування їх існування; активне нехтування особами похилого віку може проявлятися у тому, що людину навмисно позбавляють речей, життєво необхідних для нормального існування (їжі, медикаментів, купання, спілкування тощо), або коли фізично залежну людину не забезпечують належною мірою відповідними доглядом і турботою; психологічне (емоційне)

насильство – заподіяння людині душевних страждань, лайка й образи, погрози, а також формування і розвиток у неї почуття страху; економічне насильство виражається у формі привласнення іншими членами сім'ї власності або коштів особи похилого віку без її згоди, незаконного або здійснюваного всупереч бажанням цієї особи використання її заощаджень [6, с. 17].

Велике значення для протидії та запобігання домашньому насильству має профілактична діяльність, яка, перш за все, повинна бути спрямована на попередження аморальної та протиправної поведінки й виявлення будь-якого негативного впливу на життя та здоров'я людей похилого віку, а також запобігання такому явищу.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає органи та установи, на які покладається обов'язок ужиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Серед них важливе місце посідають підрозділи Національної поліції.

Законом визначено повноваження органів Національної поліції щодо попередження, виявлення та припинення фактів учинення домашнього насильства, а також притягнення кривдників до відповідальності. Цей нормативний акт також передбачає, що особа, винна у вчиненні зазначеного правопорушення, може бути притягнута до адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності. Закон передбачає спеціальні заходи із запобігання домашньому насильству, які уповноважені підрозділи органів Національної поліції можуть застосовувати у межах, у спосіб та у випадках, передбачених законодавством².

Між тим, необхідно зазначити, що особи похилого віку не завжди мають змогу самостійно звернутися за допомогою до органів Національної поліції чи не повідомляють про насильство з різних причин: це і суспільні та/або релігійні норми, і побоювання помсти з боку кривдника або інших членів родини, економічна та психологічна залежність від кривдника тощо. Наслідком цього є недостатня поінформованість органів, які надають допомогу у випадках вчинення домашнього насильства. Багато жертв також побоюється психологічних або економічних репресій – повторення побоїв, втрати доходів тощо. Крім того, насильство не обмежується поодинокими випадками – дії кривдника дуже швидко набувають системного характеру [7, с. 10],

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 17.06.2020).

² Там само.

а замовчування потерпілими вчинення щодо них домашнього насильства призводить до того, що довести винуватість кривдників і притягти їх до відповідальності, встановленої законом, потім уже проблематично або майже неможливо.

Ураховуючи, що жорстоке поводження з особами похилого віку лишається «непоміченим», не отримує розголосу, важливу роль у сфері профілактики також відіграють територіальні центри соціального обслуговування, які відвідують на дому інвалідів, хворих і самотніх осіб похилого віку, надають їм соціальні послуги й тим самим забезпечують процес їх підтримки в суспільстві. Ці спеціальні державні установи здійснюють надання соціально-побутових, психологічних, соціально-медичних, соціально-економічних і юридичних послуг з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями, інформаційних та інших соціальних послуг.

Особливо актуальним це питання стає стосовно осіб похилого віку, які мешкають у сільській місцевості. Більшість сільських жителів України має обмежений доступ до таких соціальних послуг, як юридичні послуги, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, психіатрична допомога тощо.

Територіальні центри соціального обслуговування, як правило, розташовані в містах і райцентрах. Багато сільських жителів взагалі не отримують жодної соціальної допомоги через брак професійно підготовлених кадрів, бездоріжжя та відсутність транспортних засобів. Часто соціальною роботою займаються люди недостатньо кваліфіковані чи погано підготовлені для роботи з особами похилого віку. Послуги соціальних педагогів, спеціалістів із соціальної роботи, психологів, психіатрів та юристів для сільських жителів є недосяжними.

Для підвищення ефективності соціальної роботи у вирішенні проблем сімейного неблагополуччя в цілому і насильства зокрема необхідно запровадити на постійній основі організацію курсів і тренінгів з удосконалення знань і навичок соціальних працівників з обов'язковим залученням висококваліфікова-

них місцевих міжнародних фахівців: юристів, психологів, педагогів, медиків та інших практиків.

Висновки

Сьогодні насильство стосовно людей похилого віку й інвалідів, особливо тих, хто не може самостійно себе обслуговувати, є досить поширеним явищем. Заходи щодо його профілактики повинні спрямовуватися на попередження випадків різних видів насильства і зменшення негативних факторів та обставин, через які може ставатися таке насильство.

Для попередження насильства, що вчиняється стосовно осіб похилого віку, пропонується створити інформаційну базу (облік статистичних даних) про потерпілих осіб. Основною функцією запровадження інформаційної бази стане забезпечення безперешкодного доступу працівників органів Національної поліції, територіальних центрів соціального обслуговування та медичних установ до відомостей про потерпілих осіб. Запити та звіти нададуть можливість швидко й ефективно оновлювати дані та вести диференційований статистичний облік осіб, які постраждали від домашнього насильства.

Через те, що вікова категорія визначення поняття «особа похилого віку» варіюється від 55 до 74 років, наслідком чого є можливість неточних оцінок розповсюдженості домашнього насильства, виникають певні труднощі з ефективним оцінюванням реальної кількості правопорушень, скоєних стосовно осіб похилого віку.

Дослідження не вичерпує всіх проблемних питань, пов'язаних із захистом прав та інтересів осіб похилого віку. Перспектива подальшого вивчення профілактичних заходів передбачає, що система профілактики домашнього насильства стосовно осіб похилого віку вимагає вирішення комплексу завдань психологічного, правового та соціального характеру, спрямованих на розвиток практичних заходів щодо запобігання домашньому насильству та реабілітації постраждалих осіб цієї категорії.

Список бібліографічних посилань

1. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навч.-метод. посіб. / В. М. Бондаровська, Я. І. Бордіян, Л. В. Булах та ін. ; за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ : КАЛИТА, 2014. 282 с.
2. Маник І. М. Окремі питання соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126¹ КК України) // Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 15 трав. 2020 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса, Харків. нац. ун-т внутр. справ та ін. Харків : Право, 2020. С. 597–599.

3. Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства, – Юлія Соколовська // Міністерство соціальної політики України : офіц. сайт. 20.02.2020. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (дата звернення: 17.06.2020).
4. Моргай Л. А. Особливості роботи соціального працівника з людьми похилого віку. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2018. Вип. 2. С. 157–165.
5. Плохое обращение с пожилыми людьми // Всемирная организация здравоохранения : сайт. 15.06.2020. URL: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse> (дата звернення: 17.06.2020).
6. Холостова Е. И. Социальная геронтология : учеб.-метод. пособие. М. : Просвещение, 2009. 106 с.
7. Шаповалова О. Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні порушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї. Київ, 2014. 77 с.

Надійшла до редколегії 23.06.2020

ВОЛОДИНА О. А., МАЛИНОВСКАЯ Т. Н. ПРОФИЛАКТИКА СОВЕРШЕНИЯ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ В ОТНОШЕНИИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ

Рассмотрены общие положения относительно осуществления домашнего насилия. Проанализированы формы насилия в отношении пожилых людей. Акцентируется внимание на профилактике и предотвращении домашнего насилия как органами Национальной полиции, так и территориальными центрами социального обслуживания. Приведены общие статистические данные о лицах, пострадавших от домашнего насилия. Предложено создать информационную базу (учет статистических данных) пострадавших лиц.

Ключевые слова: домашнее насилие, человек преклонного возраста, здоровье и жизнь человека, профилактика.

VOLODINA O. O., MALYNOVSKA T. M. PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST THE ELDERLY

Domestic violence is one of the most common forms of human rights violations. Illegal actions against a family member are in most cases accompanied by acts of aggression, humiliation and abuse. Such actions by the abuser lead to a negative physical, mental and social health of the victim or several members of the family. As a rule, women, children and the elderly suffer the most from domestic violence.

The state is the main actor in combating violence, and public authorities should help to create the environment of non-violence by taking the necessary measures and creating the system of protection of victims, punishment of perpetrators and prevention of violence.

Despite the existing regulatory provision in the field of combating and protecting the rights and interests of victims of domestic violence, as well as a wide range of scientific papers focused on various aspects in this area, the problem of domestic violence remains relevant and needs theoretical clarification and justification.

The purpose of the article is to determine the causes of the origin of domestic violence against the elderly, to analyze the forms for the commission of violence against persons of this category, to focus on the wide scale of this issue, preventive measures and the need to create an information base (statistics) of victims. The introduction of an information database (statistics accounting) of victims suffered from domestic violence will ensure unimpeded access for employees of the National Police, territorial centers of social services and medical institutions to information about the victims. Inquiries and reports will make it possible to quickly and efficiently update the information and keep differentiated statistical records of such persons.

Key words: domestic violence, elderly person, health and life of a person, prevention.